

Акматов Болотбек Мекеновичтин «Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы» аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине карата

РАСМИЙ ОППОНЕНТТИН ПИКИРИ

Изилдөө үчүн тандалып алынган теманын актуалдуулугу

Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында окутуу, бул багытта кесиптик билим берүү азыркы учурда бир катар татаал маселелер менен коштолуп турат. Алардын биринчиси кыргыз эли кылымдап калыптандырган адабий-көркөм дөөлөттөрдүн түпкү маанисин жоготпой жаштарга жеткирүү болсо, экинчиси аны дүйнөлүк билим берүү менен интеграциялоо зарылдыгы менен коштолуп турат. Акматов Болотбек Мекеновичтин «Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы» аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши мына ушул эки маселени бирдей камтууга аракеттенгени менен актуалдуу болуп саналат. Жогорку окуу жайларында кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуу кыргыз адабияты боюнча кесиптик билим алып жаткан жаштарды азыркы мезгил талап кылган деңгээлде адистештирүүнү көздөйт.

Болонья келишими жок жерден чыга калган жок, ал глобалдашуу процессинде жаштарга эң керектүү билимди берүүнү көздөгөн жогорку окуу жайлардын кызыкчылыгынан жаралган. Анын башкы максаты - өз кесибине компетенттүү адисти окутуу жана тарбиялоо. Азыр жогорку кесиптик билим берүүгө карата мындай мамиле учурда КМШ өлкөлөрүнүн бардыгында болуп жатканы талашсыз. Кыргызстан да алардын катарынан калган жок. Ошол себептен изденүүчүнүн бул проблеманы кыргыз адабиятынын базасында карашы мыйзамченемдүү көрүнүш болуп саналат. Ал иште эки баскычтуу кесиптик билим берүүнүн биринчи баскычы – бакалавриатта каралып, анын ички табиятына, мүнөздүү спецификалык бөтөнчөлүктөрүнө байланыштырылып аткарылат. Тактап айтканда эки баскычтуу жогорку кесиптик билим берүү системасына ар бир мамлекет өз тарабынан карап, улуттук кызыкчылыктан мамиле кылуу керектиги бул иште кыргыз адабияты предметинин алкагында жеткиликтүү ачылат.

Кыргызстан - тез арада өнүккөн өлкөлөрдүн катарына кошулууну каалаган мамлекеттердин бири. Мындай кызыкчылык алдынкы сапта турган мамлекеттерди ири жетишкендиктерге алып келген бардык жол-жобону толук

кабылдоого ынтазар кылган кырдаал менен коштолуп турат. Ал иште Мамлекеттик стандартта сунушталган жогорку кесиптик билим берүүнүн эки баскычтуу этаптарына өтүү Кыргызстан үчүн мыйзамченемдүүлүк катары туура белгиленет, б. а. кесиптик багыт боюнча төмөнкү (бакалавриат) жана жогорку (магистратура) баскычтарын кабылдоо аны Батыш өлкөлөрүнө жакындаштырууга болгон кызыкчылыктардын келип чыгыш себептери катары көрсөтүлөт. Азыркы коомдук-турмуштук талаптарга эл аралык деңгээлде жооп берүүчү компетенттүү адисти окутуп тарбиялоо кызыкчылыгы кыргыз тили жана адабияты боюнча кесиптик билим берүүнү жаңы мазмунга ээ болушун милдеттендире тургандыгы изденүүчү тарабынан иште туура көрсөтүлгөн.

Бул проблеманы аткарууда диссертациялык иш негизги төрт главадан, он эки параграфтан, киришүү, корутунду, пайдаланылган адабияттардын тизмеси жана иштин мазмунун ачып турган тиркемелерден түзүлүп, алар жалпы жыйынтыктарды, сунуштарды берген бир бүтүндүккө ээ монографиялык изилдөөнү берген.

Иштин 1-главасы “Эки баскычтуу жогорку окуу жайларында адабият сабактарын компетенттүүлүккө негиздеп окутуу технологиясынын жалпы маселелери” деп аталып, андагы кепке алына турган проблемалар үч параграфка болүштүрүлүп жайгаштырылат. Мында жогорку окуу жайларында кыргыз адабиятына тиешелүү сабактарды компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун теориялык жана практикалык жактан изилденилиши орун алып, мында проблеманын буга чейин иликтенишине баа берилет. Ал эки баскычтуу кесиптик билим берүүдө компетенттүүлүккө негиздеп окутуу иштери жаңыдан колго алынып жаткан КМШнын курамына кирген өлкөлөр менен байланыштырылып каралат. Изденүүчү Россиядагы мындай абалга байкоо салуу менен бирге Кыргызстанда проблеманын аткарылышына жооп издейт. Адистик билим берүү жарандардын кесипкөй компетенттүүлүгүн калыптандыруудан баштала тургандыгы туура белгиленип, буга карата өз ойлорун айткан окумуштуулар - Л.П.Алексеева, Н.В.Кузьмина, А.Н.Кузнецов, М.В.Мазо, Ю.А.Макаров, А.К.Маркова, Л.М.Митина, Л.А.Петровская, Н.С.Шаблыгина ж. б. эки баскычтуу кесиптик билим берүүгө кайрылган эмгектерине талдоо жүргүзүү менен баа берилет. Бул Кыргызстан үчүн жаңы болуп мындай абалды туура түшүндүрүүгө жана изилдөөнүн биринчи милдети болгон жогорку окуу жайларында кесиптик билим берүүнүн биринчи баскычы бакалавриатта кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун илимий-педагогикалык парадигмасын жеткиликтүү аныктоого жол ачып берген.

Өлкө ичинде мурдатан калыптанган беш жылдык билим берүүгө альтернатива катары колдоно баштаган кырдаалга туура баа берүү үчүн жана кесиптик билим берүүдө аталган парадигманы жолго коюунун жана проблеманы чечүүнүн мыйзамченемдүү зарылдыктарын ынанымдуу көрсөтүү максатында

Болонья процессине мүчөлүккө кирген Россия (2003-жыл) жана Казакстан (2010-жыл) мамлекеттеринде практикаланып бир катар натыйжаларды берген моменттерге токтолот. Иште ал профессионализмге алып келе турган түшүнүккө окумуштуулардын ар түркүн көз карашта мамиле кылышканына баа берүү аракети менен коштолот. Мындай мамиле адистик компетенттүүлүктү аныктоодо окумуштуулардын көз карашын жалпылоо менен Кыргызстанда ишке ашып жаткан практикалык иштерде иш-билги адисти даярдоонун маңызын түзүүчү факторлорго ынанымдуу талдоо жүргүзүүгө өбөлгө жараткан.

Дүйнөлүк жогорку кесиптик билим берүүдө кабыл алынган бул парадигма Кыргызстанда билим берүүнү инновациялоонун негизги жолу экендиги, ал азыркы учурдун талаптарын эске алуу менен окуу процессин модернизациялоого мүмкүндүк бере турган жол боло тургандыгын ынанымдуу көрсөтүлүп, кыргыз адабиятын окутууда социалдык жактан активдүү инсандын психологиялык-эмоционалдык табиятын көркөм образдар аркылуу айырмалап билүү зарылдыгын ачыкка чыгара алган. Мындай көрүнүш адабий билим берүүнүн жаңыланган мазмунунда чагылган компетенцияларды аныктоого жол ачып берген да, аталган илимдин илимий-теориялык мазмунун заманбап шартта пайдаланууга зарыл болгон иш-билгилерди (компетенттүү адис катары) үйрөнүүгө милдеттендирет. Ал адабий билим берүү аркылуу ар кыл чыгармадагы каармандын көп түрдүү психологиялык табиятын студентке түшүндүрүп жеткирүү менен турмуштагы коммуникативдүү кырдаалда психологиялык абалды таанып билүүнүн, өзгөчө аны туура чечүү жолун таба алган принциптерди түзүүгө маанилүү роль ойногону менен баалуу болуп эсептелет.

Иштин экинчи милдети бакалавриатта кыргыз адабиятын компетенттүүлүк парадигмасында окутуунун илимий-дидактикалык принциптерин талапка ылайык иштеп чыгуу маселесин өз алдына коюп, ал экинчи главада аткарылган. Бул проблеманы чечүүдө изденүүчү кыргыз адабиятын окутуу сабактардын мазмунун жаңылоону сунуштайт. Ал студентти субъекти катары тааныган, ар кимисинин жеке инсандык табиятын, жеке көз карашын баалаган, ошол эле мезгилде компетенттүү адис болуш үчүн адабияттын тарыхый баскан жолун адабий-эстетикалык табылгалар менен аныктоо зарылдыгы келип чыкканын туура баамдаган. Экинчи жагы көркөм адабият сүрөткердин инсандыгын ачып берүүгө багытталган жол-жобо каралып, чыгарманын жаралуусуна себеп болгон кырдаалдар менен байланыштуу талдоого алынганда гана ал окуучуга жеткиликтүү болуп, жетишкен ийгиликтер кандай жол менен жаралып, ал эми кемчилдиктердин болушуна кандай жагдайлар себепкер экенин теориялык негизде ынанымдуу чечмеленет. Изденүүчү иште белгилегендей, эгер мындай иш чаралар сабакта аткарылбаса билимдин илимий негизин түзө турган бардык кырдаалды изилдөө, аны калыптануу процесси менен айкалыштыра кароо, талдоо жана синтездөө, туруктуу жол-жоболору аныкталган соң аны теориялык негиз

катары кабылдоо менен аларды таануу жана үйрөнүү маселелери кесиптик чеберчиликти калыптандырбайт. Ошондой эле аталган парадигма жүзөгө ашырууну көздөгөн бүгүнкү күндө адам баласына билимди азыркы турмушка канчалык керектигин практикадан өткөрүү проблемасы да чечилбей кала берээри бышык. Кесипкөй адистин өндүрүш менен болгон байланышын түзүүдө кайсыларын үйрөнүү жана үйрөтүү зарылдыгын аныктоо, б. а. кыргыз адабиятын билим катары окутуу маселеси диссертацияда ынанымдуу иштелип чыккан. Мындай көрүнүштү түзгөн жагдайлар - азыркы коомдук-социалдык турмуштун тез жана кескин өзгөрүүлөргө туш болушу, анын натыйжасында кесипке карата талаптардын жаңылануусу; жогорку кесиптик билим берүүнүн интеграциялоонун зарылдыктары; билимдин талап кылынган сапатка жооп берүүсү; Болонья келишими аныктаган системанын аны кабылдаган мамлекеттердеги кесиптик билим берүү стандарттарында чагылуусу; ж. б. тиешелүү маселелер ишенимдүү көрсөтүлгөн. Иште жалпы филологиялык, анын ичинде адабият боюнча билим берүүнү эл аралык деңгээлде коюлган компетенцияларга негиздөө шарты жеткиликтүү аныкталган.

Иштин үчүнчү милдети кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында окутууда компетенттүүлүккө негиздөө принциптерин жана Мамлекеттик стандарттардын базалык, профессионалдык жана ЖОЖдук компоненттеринде орун алган сабактарда окутуунун технологиясын системалаштырып түзүп чыгууну көздөгөн. Ал филологиялык билим берүү багытында кыргыз тили жана адабияты боюнча жогорку кесиптик билим берүүнү профессионалдык деңгээлге көтөрүүгө басым коёт. Мында кыргыз адабияты боюнча сабактарды компетенттүүлүккө негиздеп окутуу парадигмасы аныктаган принциптерге ылайыктоо зарылдыгы ачылат. Анда кесипке карата түзүлгөн социалдык, студенттин жарандыгын калыптандыруучу дүйнө таанымдык, компетенцияларга ээ болуу мүмкүндүгү эске алынып, аны түзүүчү методикалык маселелер ишти жөнгө салуучу факторлорго негизделип берилет. Диссертант филолог адистин кесиптик даярдыгын Кыргызстандын жарандын облигине байланыштырып карайт. Андан изденүүчү өз белгилегендей, кыргыз адабиятына таандык илимий-теориялык мазмунду, анын ичинде пайда болгон көркөм-эстетикалык табылгаларды, анын жаралуу, калыптануу жана өнүгүү табиятын, идеялык, поэтикалык жаңылануу кубулуштарын, адабий процессте болгон тенденциялардын мыйзамченемдерин, аларды талдоо принциптерин өздөштүрүү маселеси келип чыгат. Аталган проблеманы туура чечүү үчүн окутуу иштерин турмуш менен байланыштырып, методикалык иш чараларды түзүүгө жол ачылган. Ал студенттин жеке анализинен синтезге өтүү, буга чейин колдонулуп келген аныктаманын чындыгына жетүүчү долбоордук же презентациялык иштер, маанилүү түшүнүктөрдүн студенттик аудиторияда моделдештирилиши аркылуу

профессионалдык компетенцияларга ээ болуучу иш чаралардын системалуу аткарылышы аркылуу жүзөгө аша турганы туура белгиленет.

Иштин төртүнчү милдети филология (кыргыз тили жана адабияты) багытындагы адистердин кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүгүн калыптандыруунун адабий-педагогикалык жолдорун иштеп чыгуу жана аны өркүндөтүү багыттарын сунуш кылууну көздөйт. Ал 2-главанын 3-параграфында “Кыргыз адабияты боюнча предметтер аркылуу адистик компетенттүүлүктү калыптандыруунун дидактикалык негиздери” деген аталыш менен башталып, алгач азыркы рынок шартында филолог адистерди тарбиялап окутууда зарыл болгон иш-билгилер (компетенциялар) кепке алынат да, андан соң студент-филологдордо калыптандыруунун дидактикалык негиздери түзүлүп берилгени менен толукталган. Андан ары филология билим берүү багыты үчүн түзүлгөн “Кыргыз тили жана адабияты” бакалаврияттык деңгээлде кесиптик билим берүү стандартында компетенция жана компетенттүүлүктүн чагылышы жөнүндөгү маселени талдоо менен улантылып, окуу процессиндеги эксперименттик иштерден пайда болгон практикалык тажрыйбаларды өнүктүрүү жолдору аркылуу өз максатына жеткен. Мында диссертант “кыргыз тили жана адабияты” боюнча филологиялык билимге ээ болгон адистин “образында” анын “паспортун” көрсөтүүчү компетенцияларды аныктап, аны филологиялык билим берүү багытында “Кыргыз тили жана адабияты” боюнча бакалавр даражасына ээ болгон кесипти даярдоочу окуу стандартына сунуш кылууга жетишкен.

Эксперименттик иштер студент-бүтүрүүчү рынок шартында кездешип жаткан бардык проблемаларды жеңүүгө багытталган. Иштин бешинчи милдети - кредиттик технологиядагы баалоо системасы, кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүктү баалоонун жоболорун, формаларын жана методдорун тактоо, иштелип чыккан илимий-методикалык сунуштарды, натыйжаларды эксперименттик текшерүүдөн өткөрүү, ж. б. маселелер ушул рынок шартына байланыштырылат. Ал иштин 4-главасында “Кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуудагы баалоо системасы жана педагогикалык эксперименттик иштер” деген аталыш менен берилип, ал үч параграф аркылуу аткарылган. Баалоодо негизги басым студент кийин окууну аяктаган соң кандай ишмердүүлүктө иштеп кетүүсүнө зарыл болгон компетенциялардын калыптануусуна коюлуп, кесиптик ишмердүүлүктү баалоо иштеринин мазмуну жеткиликтүү ачылган.

Азыркы рынок шартында студентке кесиптик билим берүүдө инсандык жана адистик компетенцияларды жогорку окуу жайдын базасында калыптандыруу маанилүү экени туура белгиленген. Рынок шартында филолог адистикке коюлган талаптар, аларды ишке ашыруунун жолдору, анда натыйжага жетүүгө мүмкүн болгон иш чаралар, андай иш чараларды түзүүгө зарыл болгон коомдук-социалдык кырдаалдар менен бирдикте каралган. Анын негизинде баалоо

иштерин жүргүзүү маселеси козголуп, ийгиликке ээ болуучу методикалык сунуштардын негиздери түзүлүп, иштин бешинчи милдети ийгиликтүү аткалынган.

Жалпысынан Б.М.Акматовдун педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган «Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы» аттуу темадагы диссертациялык ишинде изденүүчү тарабынан төмөнкүдөй жаңы натыйжалар алынган:

- жогорку окуу жайларында кесиптик билим берүүнүн биринчи баскычында (бакалавриатта) кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун илимий-педагогикалык парадигмасы аныкталган;
- бакалавриатта кыргыз адабиятын компетенттүүлүк парадигмасында окутуунун илимий-дидактикалык принциптеринин жана инновациялык формаларынын талапка ылайык иштелип чыгып сунуш кылынган;
- филология (кыргыз тили жана адабияты) багытындагы адистердин кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүгүн калыптандыруунун адабий-педагогикалык жолдору аныкталып аны өркүндөтүү багыттары сунушталган;
- кредиттик технологиядагы баалоо системасында кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүктү баалоонун жоболору, формалары жана методдору иштелип чыгып, колдонууга сунушталган;

Диссертацияда сунуш кылынган илимий концепциялар кыргыз адабиятын окутуу иштерин жаңыча уюштурууга жана баалоого жардам берет.

Берилген илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделиш даражасы жогору. Сунуш кылынган жоболор, жыйынтык-сунуштар илимий-теориялык эмгектерге, практикалык тажрыйбаларга, эксперименттик иштердин натыйжаларына таянуу менен жеткиликтүү жана ынанымдуу көрсөтүлгөн.

Б.М.Акматовдун диссертациялык изилдөөсү жана анын жыйынтыктары илимий жаңылыгы жана практикалык мааниси боюнча кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында окутуунун методикасы илимине жана окутуу практикасына тикелей кызмат кыла алат. Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында окутууну инновациялоонун педагогикалык негиздерин иштеп чыгуу аларды практикада сунуштоо жана методикалык колдонмолорду жазууда изилдөөнүн практикалык маанисин жогорулатып турат. Изилдөөнүн жыйынтыктары жаңы жана маанилүү. Алар кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун теориясы менен практикасын өркүндөтүүгө өз салымын кошот.

Диссертациянын авторефератында изилдөөнүн мазмуну толук чагылдырылган.

Жарыяланган эмгектер ЖАК талап кылган санга жетиштүү, алардын жалпы саны 34, анын ичинен 1 монография, 1 окуу куралы, 2 типтүү окуу программа, 2 методикалык колдонмо, 10 чет элдик (РИНЦ) жана республикалык илимий басылмаларда 18 макала жарыяланган.

Диссертациялык иш, анын авторефераты илимий стилде, илимий этиканы сактоо менен жазылган.

Диссертациялык изилдөөдө иштин жалпы сапатына анча таасирин тийгизе албаган **айрым кемчилдиктер кездешет: Алар:**

1. Илимий иште проблеманын илимий жагына артыкчылык берилип, анын негизинде эксперименттик иштер аз көрсөтүлүп калгандай. Биздин жеке көз карашыбызда алардын маанилүүлөрү гана айтылып, практикалык иштерге артыкчылык берилсе болмок.

2. Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында окутууда кайсы сабактар колдонууга жараксыз экендигин аныктап, ушул багытта сунуштарын берсе изилдөө азыркы учурда маанилүү болуп турган бир топ маселени чечмек.

3. Иште студенттерди ишке орноштуруу боюнча тиешелүү ойлор айтылган, бирок ал тереңдетип изилдөөнү талап кыла турган маселе боюнча кала берген.

4. Студенттердин билимин баалоо системасы абдан жакшы иштелип чыккан, бирок үлгүнү кантип колдонуу жолдору жеткиликтүү сунушталса иштин илимий мазмуну кыйла жогоруламак.

Брас, жогоруда айтылган ойлор иштин илимий мазмунуна тикелей терс таасирин тийгизбейт. Диссертация кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуу багытында кыргыз педагогика илиминде ыраатуу жана учур талабына ылайык иштелип чыккан алгачкы олуттуу эмгек.

Б.М.Акматовдун педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган «Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы» аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистигине ылайык педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын “Илимий даражаларды ыйгаруу тартиби” жөнүндөгү жобосунун 2.9. пунктуна ылайык иштелип чыккан эмгек болуп саналат. Изилдөөнүн автору Б.М.Акматов аталган адистик боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий оппонент,
филология илимдеринин доктору,
доцент

Орозобекова Ж. К.